

його спільні та відмінні риси у порівнянні з традиційним для Англії XVIII століття соціальним сприйняттям. Створена в романі картина життя мешканців англійського маєтку узагальнює мораль та звичаї провінційного дворянства й духовенства. Термін «концепт», запозичений з когнітивної психології, в недавній час міцно увійшов у понятійний апарат когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології та багатьох міждисциплінарних напрямів. У даній статті концепт вивчається як одна з базових одиниць культури. Концепт «Родина», презентований в аналізованому романі, є відбитком національного, культурного та вікового досвіду авторки. Також цей концепт являє собою єдність загальнолюдського, культурного та субкультурного рівнів і стає провідним художнім образом в авторській картині світу. В структурі даного концепту виділено три мікроконцепти – «Діти», «Батьки» та «Відносини між поколіннями». Аналіз співіснування вказаних мікроконцептів у форматі єдиного концептуального поняття дає змогу виявити його знакові смислові компоненти, якими виступають стриманість та прагматизм англійської національної ментальності.

Ключові слова: концепт, мікроконцепт, стереотип, образ родини, художня картина світу, культурний код, національна ментальність.

УДК 81.25 (075.8)

Т. М. Нікольченко, М. В. Нікольченко

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ XIX СТ.

Переклад виник у зв'язку з суспільною потребою в ньому з часу формування людських спільнот. Серед найважливіших проблем свого часу постала проблема як перекладу Біблії українською мовою, так і кращих творів світової літератури, щоб донести до українського читача набуток світової культури. До цього активно долучилися українські письменники XIX сторіччя.

Ключові слова: Біблія, національна ідея, національний чинник, письменники-перекладачі, українські переклади Біблії, світова літературна класика в українських перекладах.

Актуальність питання про переклади Біблії та кращих взірців світової літератури українською мовою було і є важливим фактором культурницького процесу, особливо з часу формування української мови. Українські письменники XIX сторіччя перекладами іншомовних творів на рідну мову намагалися зберегти неоціненний скарб народу – його мову. Великого значення у цій діяльності надавалося перекладам Біблії українською мовою.

Метою статті є спроба узагальнити звертання українських письменників як до біблійних перекладів, так і до класики світової літератури у XIX сторіччі.

Завдання статті – викласти, за можливостю, історію перекладу Біблії українською мовою українськими письменниками і культурними діячами XIX-XX сторіч та виокремити їхній внесок у перекладацьку діяльність загалом.

Про місце перекладу в давньоукраїнській літературі вже йшлося у попередній публікації авторів [6]. У цій статті продовжено розвідки про переклади українською мовою в літературі XIX сторіччя.

Перекладацька діяльність письменників XIX століття пов'язана, перш за все, з

бажанням зберегти українську мову, яку всіляко забороняла самодержавна влада. Показовою є боротьба за українську мову на початку XIX століття. Вже заявили про себе на повну силу І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемівський. Національне розбудження українців кінця 40-х рр. вилилося у створення Кирило-Мефодіївського братства, яке спонукало українську інтелігенцію до обговорення питань про організацію недільних шкіл із викладанням в них предметів українською мовою, зокрема Святого Письма. Для цього потрібні були підручники, особливо з вивчення Книги Книг.

Розповсюдження Біблії між народами стало можливим завдяки титанічним зусиллям величезної когорти перекладачів безвісних, як у давні часи, так і добре знаних за останні сторіччя. Історію перекладів Біблії різними мовами світу досить детально висвітлено у навчальному посібнику С. Головаценка «Біблієзнавство» [1]. Поетичні переспіви 10-ти Псалмів Давидових мовою українською уже були здійснені Т. Шевченком у 1845 році, деякі псалми переклав П. Гулак-Артемівський. Ці переклади пізніше високо поцінував М. Зеров. У 1861-1862 рр. у Петербурзі за ред. В. Білозерського, активною участю М. Костомарова та П. Куліша виходив журнал «Основа», у якому обґрунтовувалися національні права українців та піднімалося питання про створення підручника з вивчення Біблії українською мовою.

На надзвичайно складну працю – переклад Біблії українською літературною мовою – зважився П. Морачевський. «На цій ниві поет був одним з перших, якщо взагалі не найпершим у донесенні Божого слова до українців, предтечею аналогічної діяльності П. Куліша та І. Нечуя-Левицького» [4, с. 15]. Сучасники П. Морачевського згадували, що для перекладу Біблії поет поглиблював знання мов, співставляючи старослов'янський і латинський тексти книги. Спочатку були перекладені Євангелія. У листі до митрополита Санкт-Петербурзького і Новгородського Ісидора 28 вересня 1860 року П. Морачевський писав, що божественні істини «з усією простотою, ясністю Євангельського вчення виражені природною, цілком зрозумілою кожному мовою, з якою зливаються всі ідеї і поняття народу, осяяли б темний розум найяснішим і душеспасительним світлом Віри й очистили б хитку моральність народну далеко швидше і глибше, ніж всі вчені тлумачення» [4, с. 15]. Але Синод православної церкви, куди П. Морачевський звернувся за дозволом на видання свого перекладу Євангелій, категорично заборонив таке видання. Під впливом Валуєвського (1863) та Емського (1876) указів навіть Боже слово для українців їхньою рідною мовою вважалося виявом сепаратизму, підривом великодержавних устоїв. Але просвітник народу на цьому не зупинився. Він продовжував працювати над перекладами різних частин Біблії. Дослідники П. Хропко і Ф. Кейда [4, с. 18] наводять дані, що до праці П. Морачевського дуже прихильно поставився славетний філолог – академік І. Срезневський. Відділення російської мови і словесності Імператорської Академії наук доручило І. Срезневському, та іншим знавцям української мови О. Микитенку і О. Востокову скласти обґрунтовану записку про якість перекладених П. Морачевським Євангелій. Така записка була укладена. В ній вчені констатували бездоганність перекладу. Було зазначено, що цим перекладом розпочато нову епоху в літературній освіті українців. Академічне відділення погодилося з думками вчених і ухвалило просити дозволу Синоду на друкування перекладів Євангелій. Та церковники відмовили навіть ученим. Але П. Морачевський не полишав своєї праці. Наприкінці 1864 року він передав на зберігання до бібліотеки Академії наук свій повний рукописний переклад Нового Заповіту. Окрім того, у 60-х роках він здійснив інтерпретацію українського Апокаліпсису та Псалтиря, що свідчить про те, що він ніколи не забував про свою просвітницьку місію українського народу шляхом

перекладу на українську мову видатної пам'ятки світової культури, працював над створенням підручника з вивчення Святого Письма українською мовою. Більш-менш розлого про внесок П. Морачевського у перекладацьку діяльність ми розповіли тому, що до виходу книги про нього [4] навіть філологічній громадськості був майже невідомим його внесок в українську літературу та в перекладацьку діяльність зокрема. Співавтором цього видання був світлої пам'яті доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Маріупольського державного університету Кейда Ф.Ф.

Дещо пізніше за переклад Біблії українською мовою взявся П. Куліш. Він систематично працював у царині перекладу, твердо переконаний, що найвидатніші світочі європейського письменства мають стати здобутком письменства українського. Не знижуватись до популярного переказу для простолюду, а навпаки, дорівнятись вершин творчої думки – такою уявлялися перспектива і завдання українського перекладу романтикові Кулішеві. Він переклав Біблію, але за свого життя йому вдалося видати лише Новий Заповіт, та й то за межами Російської імперії. Повна україномовна Біблія побачила світ вже після смерті П. Куліша, у 1903 році. Цю працю довершували І. Нечуй-Левицький та І. Пулюй. П. Куліш інколи допускався вільного перекладу біблійних текстів, а І. Пулюй, добре знаючи грецьку мову, редагуючи цей переклад, додав до нього більше галицизмів, ніж П. Куліш. Ця обставина не сприяла тому, щоб кулішівський переклад став взірцем літературної української мови.

На початку ХХ століття постала необхідність здійснити новий переклад Біблії, який би відповідав вимогам сучасної літературної мови. За цю нелегку справу взявся видатний діяч українського Відродження ХХ століття І. Огієнко – митрополит Іларіон. П. Куліш працював над своїм перекладом майже 30 років, а І. Огієнко побачив результат своєї праці лише через 42 роки – у 1962 році. «Багатовіковий процес» перекладу Біблії триває і далі [5]. У ХХ столітті побачили світ три повні переклади Біблії на українську мову. Крім перекладів П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, І. Пулюя (Відень, 1903), І. Огієнка (Лондон, 1962), здійснив переклад Книги Книг І. Хоменко (Рим, 1963). Окрім повних текстів Священної Книги, над окремими перекладами працювали М. Шашкевич, О. Бачинський, М. Кравчук, Т. Галушинський, В. Дзьоба. Як зазначив М. Москаленко, переклади і переспіви окремих тем і сюжетів Священної історії «неминуче опинялися в серцевині найбільш стрижневих творів української літератури Нового часу» [5]. Як зазначає дослідник, переклад не став для України фактором суто літературним, він стоїть у самому осередді національної культури. До перекладів Біблії звертаються і діячі культури сьогодення. Забігаючи дещо наперед, звертаємося до наступної інформації. 13 вересня 2009 року у приміщенні Західного регіонального відділення Українського біблійного товариства у Львові відбулася презентація наступного повного українського перекладу Святого писма – Острозької Біблії. Здійснив цей переклад Рафаїл Турконяк – доктор богослов'я, професор Острозької академії [7]. Над цим перекладом Р. Турконяк розпочав роботу у 1973 році в Римі і закінчив майже через 30 років. У березні 2007 року Рафаїлу Турконяку Указом Президента України була вручена Шевченківська премія за переклад Острозької Біблії. Вперше така титанічна робота була поцінована належним чином.

У ХІХ сторіччі для українських письменників-перекладачів після Біблії стояло питання актуалізації кращих взірців світової літератури – від античності до сучасності. Підкреслюємо, що кожен перекладений твір, до якого долучалися українські майстри слова, ставав явищем української культури. «Золотим фондом» української літератури назвав М. Москаленко переклади з Гомера О. Навроцького (досі не надрукована «Іліада» і більша частина «Одіссеї»), С. Руданського («Львонянка»), П. Нішинського

(«Одіссея», уривки з «Іліади»), О. Потебні (уривки з «Одіссеї»), Пантелеймона Куліша (уривки з «Одіссеї» та «Іліади»), Лесі Українки (уривки з «Одіссеї»), а також переклади з античної літератури І. Франка. Творчість І. Франка загалом – непересічне явище в українській літературі, а його діяльність в галузі наукового і художнього перекладу посідає особливе місце. Почавши займатись перекладами зі старших класів гімназії, письменник не полишав цієї роботи все своє життя. «І. Франко як перекладач не має в нашому письменстві рівних ані за потужністю й широтою охоплення явищ світової літератури, ані за глибиною мистецької ерудиції, ані за напругою творчої волі, спрямованої на граничне розширення духовних обріїв світової культури», – справедливо зауважував М. Москаленко. [5, с. 180]. Але розмова про внесок у перекладацьку справу українських письменників потребує значного місця, ми продовжимо дослідження теми «П. Куліш – перекладач» більш детально, оскільки ми почали розмову про його переклади Біблії.

У становленні вітчизняного перекладацтва П. Куліш відіграв значну роль. Він, як більшість українських письменників ХІХ ст., володів низкою європейських мов. Постать П. Куліша-поліглота нерозривно пов'язана з постаттю П. Куліша-перекладача. По-перше, знання мов відкривало йому доступ до оригіналів. У перекладацькому активі П. Куліша – два десятки невеликих поезій Байрона, частина «Дон Жуана» і «Чайльд Гарольд», більше як півсотні творів Гейне, Гете та Шиллера, в т.ч. «Вільгельм Телль» (переклад не опублікований), 13 драм Шекспіра, лірика Міцкевича і низки російських поетів, сучасних Кулішеві, уривки з «Іліади» й «Одіссеї» і, звичайно, Святе Письмо, про що вже було сказано вище. П. Куліш – перший український перекладач такого масштабу, який більшість своїх перекладів здійснив безпосередньо з мов оригіналів. Характерним є його ставлення до проблеми підрядника. 1849 р. в листі до О. Бодяньського він гостро розкритикував «Одіссею» в перекладі В. Жуковського, зазначивши при цьому, що він мовою оригіналу не володіє. Але з кількістю мов, які пізнавав Куліш, змінювалася і його позиція, наприкінці життя висловлена ним у такій тезі: «Что касается меня, то, зная, как мудро было, например, даже Пушкину переводить Мицкевича и наоборот (их языки известны мне оба, как мой родной), я вижу в переводах наилучшую пробу языка относительно его ковкости, живописности, гармонии» [8]. Тут вимога аналітизму, втілена в ідею про знання іноземної мови як вищого гаранта справедливої оцінки перекладу, поєднується з думкою про синтетизм мови перекладного твору, його включеність у культурний контекст нації перекладача. По-друге, Куліш багато читав допоміжної літератури про перекладуваних ним письменників, теоретичних літературознавчих, філософських, історичних праць іноземними мовами. Німецькі та французькі біблієсти (Рейсе, Кауч, Ренан, Верне), а також Мішле, Іпполит Тен, низка праць з орієнталістики, «Мінін і Пожарський...» Забеліна, «Розпад Нідерландів...» Мотлі, «Система логіки» Мілля, Бокль, Маколей, Куно Фішер, Гервінус – ось далеко не повний перелік того, що Куліш уважно читав в оригіналі (зрідка – в іншомовних перекладах). По-третє, Куліш завжди з увагою ставився до праці своїх попередників на перекладацькій ниві. Шекспіра він читає німецькою (Шлегель), польською (Ключицький), російською (Кетче). «Пісню про дзвона» Шиллера – французькою (Марм'є) і знову російською (Мін, Шевирьов). Все це дає підстави вбачати в Кулішеві сформований тип перекладача-професіонала, характерний для пізнішого українського перекладацтва від Франка та Миколи Зерова до Кочура і Лукаша [8].

Аналізуючи подальшу історію перекладацької діяльності в Україні, автори цієї статті звертаються до антології, укладеної М. Москаленком [5]. У передмові до видання М. Москаленко зазначає: «Трагічна доля бездержавного, століттями розколотого на

частини українського простору, роздertoго і конфесійно, і політично, і лінгвістично, – і разом з тим невпинне прагнення нашої літератури, зокрема й перекладної, втрачену єдність відновити зумовили найзагальніші закономірності перекладу та унікальність його призначення» [5, с. 36]. Отже, подальший аналіз перекладацької діяльності українських письменників ХІХ сторіччя попереду.

Важливим є й питання становлення перекладознавчої критики.

Слушним є зауваження І. Корунця: «Навіть такі фахові перекладачі другої половини ХІХ ст., як П. Куліш, І. Франко й Леся Українка не узагальнили свій теоретичний велетенський перекладацький досвід відтворення поетичних і прозових творів. Навіть І. Франко, зробивши сотні й сотні різноманітних правок у Кулішевих перекладах Шекспірових шедеврів українською мовою, давши аналіз на рівні вимог ХХІ ст. польського перекладу своїх «Каменярів» С. Твердохлібом [9, с. 7–12], усе ж не створив окремої перекладацької праці [3].

Список використаної літератури

1. Головащенко С. І. Біблієзнавство. Вступний курс: Навч. посібник / С. І. Головащенко. – К.: Либідь, 2001. – 496 с.
2. Жаркова Є. М. та ін. Теорія і практика перекладу: підручник / Є. М. Жаркова, М. В. Нікольченко, Т. М. Нікольченко; за ред. Т. М. Нікольченко. – Донецьк: Вид. «Ноулідж» (донецьке відділення), 2013. – 439 с.
3. Корунець І. В. Біля витоків українського перекладознавства / І. В. Корунець. // Всесвіт. – 2008. – № 1/2. – С. 188–194.
4. Морачевський П. С. Твори / П. С. Морачевський; упоряд. текстів, авт. передм. та прим.: П. П. Хропко, Ф. Ф. Кейда. – К.: Логос, 2001. – 339 с.
5. Москаленко М. Н. Нариси з історії українського перекладу / М. Н. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 3. – С. 174–194.
6. Нікольченко Т. М. Місце перекладу в давньоукраїнській літературі Х – ХVІІІ сторіч / Т. М. Нікольченко, М. В. Нікольченко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія / гол. ред. К. В. Балабанов; відп. ред. серії С. В. Безчотнікова. – Маріуполь: МДУ, 2013. – Вип. 9. – С. 45–50.
7. Новий переклад Біблії – українською друкується вперше [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://risu.org.ua/ua/index/blog/43260>.
8. Пантелеймон Куліш як перекладач. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litmisto.org.ua?p=3292/> – Літературне місто : Освітній онлайн-ресурс.
9. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. – К.: Наук. думка, 1976–1986. – Т. 39. – С. 7–12.

Сатаття надійшла до редакції 31.03.2014

Т. М. Nikolchenko, M. V. Nikolchenko

SOME ASPECTS OF UKRAINIAN TRANSLATION WRITERS OF THE 19TH CENTURY

Translation has arisen in connection with the public need for it since the formation of human communities. Among the most important issues of due time faced the problem of translating into Ukrainian language the Bible and best works of world literature to convey to the Ukrainian reader achievements of world culture. Ukrainian writers of the 19th century took active part in this process.

Translation activity of the 19th century writers associated with the desire to preserve the Ukrainian language, which was strongly prohibited by autocratic power. The struggle for the Ukrainian language in the early 19th century is extremely significant. I. Kotlyarevsky, G. Kvitka-Osnovyanyenko, P Gulak-Artemovskij have already declared themselves. Ukrainian national awakening of the late 40's led to the creation of the Cyril and Methodius

Brotherhood, which prompted the Ukrainian intellectuals to discuss the organization of Sunday schools with teaching there Ukrainian language, including Scripture. Textbooks were needed for this, especially for the study of the Book of Books.

Poetry rehash of the 10 Psalms of David into Ukrainian language has been implemented by Taras Shevchenko in 1845, some psalms were translated by P. Gulak-Artemovskij. P. Moraczewskij dared to effect extremely difficult work such as Bibletranslation into Ukrainian literary language. Later P. Kulish made Bible translation into Ukrainian language. He systematically worked on the translation and was convinced that the greatest luminaries of European literature should be the achievement of Ukrainian literature.

Keywords: *Bible, national idea, national factor, writers, translators, Ukrainian translations of the Bible, the world literary classics in Ukrainian translation.*

УДК 821.512.161-3

І. В. Прушковська

ІБН СІНА Й МІМАР СІНАН – ПРОТОТИПИ МОДЕРНОЇ ТУРЕЦЬКОЇ ДРАМИ

У статті проаналізовано п'єси сучасних турецьких драматургів, прототипами головних героїв яких є відомі представники ісламського світу епохи середньовіччя Ібн Сіна й Мімар Сінан. Опрацьовано біографічний модус драм «Ібн Сіна», «Величний Сінан», «Сінан» та «Я – Мімар Сінан». Розглянуто питання пошуків драматургами нових естетичних ресурсів усередині традиційної біографічної драми.

Ключові слова: *біографія, прототип, протагоніст, турецька драма.*

У 80-ті, 90-ті рр. ХХ ст. драматургія Туреччини переживала тематичну кризу жанру на тлі політичних та економічних проблем, що спричинило викоренення драматургічних творів, які торкалися важливих соціальних питань. Зі сцен театрів почали зникати трагедії, натомість основний репертуар складався з водевілів та бульварних гуморесок. Ставилися також історичні драми Орхана Асени «Гюррем Султан», Турана Офлазоглу «Божевільний Ібрагім», «Селім III», п'єси на неполітичну тематику Октяя Араїджи, Октяя Ріфата, Реджепа Більгінера. Також з'являлися й нові, молоді драматурги, такі як Адем Атар, Ерхан Гьокгюджу, Ерман Джанатан, Мемет Байдур, Муратхан Мунган, Тургай Нар, мистецькі пошуки яких схилялися до біографічної тематики.

Опрацювання біографічного модусу модерної доби у турецькій драматургії є порівняно **новим** для українського сходознавства, спеціальних наукових розвідок з цього питання наразі не існує, і цим зумовлюється **актуальність** обраної теми. **Об'єктом** дослідження є художньо-біографічні п'єси, в яких прототипами протагоністів є відомі представники ісламського світу епохи середньовіччя Ібн Сіна й Мімар Сінан.

Літературна рецепція турецької модерної драматургії у площині біографічних образів є досить фрагментарною, про що свідчить обмежений список імен турецьких науковців, які торкалися проблем розвитку турецької біографічної літератури, а саме Джеват Чапан, Севгі Граф, Севда Шенер.

П'єси Хакана Алтинера, Турана Офлазоглу, Тургута Озакмана, Ремзі Озчеліка репрезентують індивідуальні авторські новації в біографічному модусі турецької